

povjestnicu i starine, a na korist nar. muzeja, sa svojim organom „*Viestnikom*“, komu je zadaća naukom probuditi u narodu ljubav za starine; te sastavljenjem arkeolog. društva *Siscia* navlastito trudom *Dragutina Jagića* u onom gnjezdu hrabrih sokolova kao što je Sisak; i napokon podignućem gradskoga muzeja u Osijeku (a radi se o tom i u Mitrovici) po blagodarnosti navlastito ondješnjega gradjanina *Fr. Sedlakovića* i trudom prije prof. *Kodriću* a sada prof. *Milera* itd., blagodat je to za napredak arkeol. znanosti u nas, koja se procieniti neda. Muzealne naše sbirke dnevice sve više rastu; te i strani učenjaci, naučeni na veliko, primorani su ipak, u što ga vidu, da mu se iskreno dive, i da mu pako u svojih izvještajih pjesmu pjevaju. *Viestnik* se trudi, da se drži na visini svoga zvanja; te nije čuda, da ga rado primaju u zamjenu prve akademije i učena društva po starom i novom svijetu, i da prvi zastupnici arkeolog. znanosti uzhićeno se zahvaljuju našem arkeol. društvu, što jih svojimi članovi imenovalo. Napokon *kr. zemaljska vlada* ne samo što zakoni i naredbami sve bolje štiti čuvanje arkeol. blaga po zemlji, dali i obiluje u davanju potrebitih sredstava, da se to blago iztraži, sačuva, i na korist nar. arkeol. muzeja, komu je u obće osobito blagodatna, te i same arkeol. znanosti upotrebi; te to veledušje diže do toga, da je opredielila posebice znatnu godišnju svotu za izdanje *muzealnoga znanstvenoga popisa*, koj se je već tiskati započeo, i koj će nam jamačno, sudeć po dragocjenosti muzealnoga gradiva, pred učenim svijetom sve bolje lice osvjetlati.

S. L.

Bilješke o predhistoričkijem gomilama, špilama i t. d. u Herceg-Bosni.

Nigdje možda nije toliko predhistoričkijeh gomila koliko u Herceg-Bosni, a u njima je malo, da nerečem nimalo, predhistoričkijeh predmeta. U spilama se poštogod nadje, ali nikada kako u Dalmaciji, pa je s toga *Bosanski muzej* i siromašan u predhistoričkijem predmetima. Što se je našlo u Herceg-Bosni, to je kao neka iznimka, pa je i to raznešeno po stranijem muzejima izvan Herceg-Bosne.

U istočnoj su Bosni e. k. vojnici u predhistoričkijem humkama iskopali (kako se kaže), a to, kad su probijali puteve, neko-

liko bronzanih predmeta, te se dan danas i nezna gdje su. Predmeti su iz kamenite dobi preriedki, te jih narod zove (kao i u Dalmaciji) strielom jali munjom, pa jih zakuje i nosi za pasom kao sreću za kresivo. Sretan je ko ima taj predmet, pa ga i krije.

Svakako, priznati je, da se je malo istraživalo u tomu pogledu po Herceg-Bosni, te bi možda vriedan strukovnjak našao i na predhistoričkomu polju dosta gradiva za obradjivanje. Muzejalno je društvo kod Sarajeva kopalo, pa rek bi i nekijem uspjehom, al je sve to dosada tajna za znanost, kaonuti što rečeno društvo nema svoga organa, a niti priobćuje znanstvene viesti kakvijem drugijem *Viestnicima*.

I ja sam prohodio Herceg-Bosnom, al neka mi nije zadaća iztraživanje predhistoričkih predmeta, ipak sam uz put pobrojio dobar broj predhistoričkih gomila, a da bi barem na njih upozorio strukovnjake, da jih istražuju¹⁾.

Evo jih po redu kako sam putovao:

U Mrčevu kod Bršečina (u Dubrovačkomu) blizu hercegovačke granice put sjevera su četiri predhistoričke gomile.

Na glavici je kod Mrčeva ogromna predhist. gomila, a put zapada jih je šest.

Na glavicama su oko Mrčeva još četiri goleme predhist. gomile. Opazit mi je, da je joštera blizu Mrčeva oko Mravinca predhist. gomila.

Kod Poljica je (u Popovu, u Hercegovini) šest predhist. gomila. Poviše Rupi je predhist. gomila. Blizu Šćenovoga Dola su Ljubišići, te je tu predhist. gomila. U selu je Čopicama naslonjen kamen kao neka vrata ogromnoga dolmena. Poviše sela Rapti (kod Poljica, u Popovu Polju) je golema predhist. gomila na vrhuncu glavice. Niz Lug je do Poljica do petnaest predhistoričkih gomila.

Ukraj Popova Polja prama Zovali k jugu, (daleko od Slanoga na moru šest sahata hoda) je Vjetrenica. Vjetrenica je prostrana pećina, pukla duboko u brdo preko hiljade metara, a u nju se ulazi kroz malen otvor. Kad je mjeseca julija, avgusta i septembra, Vjetrenica zavjetri. Onda je mućno u nju, jer teško vjetar iz nje duva, da te ponese. Pred njom je studno, da promrzneš, a u polju tišina, te se ne miće ni hvojk, a vrućina, da ti uzavri mozak.

¹⁾ O predhist. gomilama u obće sam napisao raspravicu u „*Старинары*“, a mnoge su joštera po Herceg-Bosni i po Dalmaciji nabrojene u mojim dopisima u *Viestniku*, biva už starobosanske stećke.

Kad si se smjelo turio u pećinu u tmici po rukama i po nogama, da te vjetar nebori, onda je u spili ka u kakvu hramu. Na sriedi je po kladenac hladne vode na nekoliko mjesta, naokolo stupovi od stalatita i stalagmita, a natohrčeno nebo spile, ka kakav svod, gubi se u polutama. Kroz nevidljive puklotine brda čuje se huka vjetra kao da melju mlini, a namjesta da potočić romoni. Tlo je posuto sitnom bielkastom pržinom. U pećini je krasna hladovina i polusjena, jer svjetlost dolazi kroz puklotine. Narod priča, da je pećina vilinska kuća, a kad duva vjetar, da to vile kolo vode.

U drevna doba bio je kod spile (kao dodatak spili) stan, a i dan današnji vide mu se klačoderine. Ovo je posljednje gradjeno u historičko doba, a spila je predhistorička, da je take baš na daleko nije.

U spili su, odma kod ulaza, gdje je šire, golemi nasipi sgrađeni u sušici. To je sve napunjeno sitnijem kamenjem izmješanim lugom, ugljvljem, hrbinama od lonaca i ostancima životinja, t. j. kostima i t. d. Ovi su nasloni ili nasipi visoki od m. 1 $\frac{1}{2}$, do m. 2, a dugi preko m. 50. Mimo Zavalu sam bio na prolazu, pa mi nije bilo kud kamo, da kopam, jer se to nemože u kratko vrieme nići malenijem troškom Svakako po hrbinama od lonaca i drugijem ostancima, ovo je golema predhistorička postaja, te sam je ja eto za prvi put učenomu svijetu ukazao, a do nade mi je, da će je strukovnjaci potehano istražiti. Kazat mi je, da su lonci na prostu zraku pečeni, a na nekijem sam opazio, da je gornja čest našupkana vrtikalnijem crtama. Ono klačoderine, što je oko ulaza i nad ulazom spile, po svoj je prilici iz starobosanske dobi, a tu je bio stan kakva vrača ili vilenika, te se to pozna po sljedećijem slovinskijem biljezima, što sličie simboličkijem znakovima na stećcima. Ispred otvora spile, s desne strane, litica je zarubljena užetom s lieve strane u vrhu, a tako i s donje. Simboličko je prikazivanje iz kršćanske bosanske dobi, jer počimlje krstom ovoga

oblika: Slike su na dva polja, biva iza kršćanskoga gori zabilježenoga znaka put desne, malo odalje od prve prikaze, junak jezdi na konju, te rek bi; da ima koplje u ruci. Pred njim bježi velika košuta (ili divokoza). Na nju je nahripio pas a s lieve strane put divokoze čovjek na nogama (pješe) zapeo strielu za tetivu. Ovo bi bila po redu na ploči druga slika, al je prije navadjam,

jer je zabilježena kaono starobosanski nadpisi s početka

Prva je po redu na ploči evo ovako: Junak kasa na konju put desne, a prama njemu drugi konjanik. Obadva su se podbočila, a na glavi jim je po trouglast kalpak. O bedri je obodvojici po mač. Za konjanikom okrenutijem put lieve je junak pješe. Mač mu je o bedri, te ga uhvatio za balčak lievicom. Ovaj je junak u dolami, te se i podbočio, a desnom je nogom pokročio. I njemu je trouglast kalpak na glavi. Na nogama su (pješe) *štitonoše*, a plemići su na konjima. Ovakijeh je simboličkih znakova dosta na najstarijem starobosanskijem stećcima, al su riedki u živcu ka-menu.

Na Prievoru je kod Ravnoga (u Popovu) kod greblja predhist. gomila, a tu je i jedna starobosanska ploča. Put Hutova je (kod Popova put s. zapada) nekoliko predhist. gomila, a na Hutovu jih je do četrdeset, da jih nigdje takovijeh nije i u tolikomu broju. Na Babinu dolu kod Graca (poviše Stona) put zapada je golema predhist. gomila, a tako je jedna povíše Kiševa s istočne strane.

Sljedeće predhistoričke su gomile u Dalmaciji na hercegovačkoj granici:

Tri u Dužima kod Topologa (blizu Stona). Pet kod Kazerme (blizu Kleka). Malo podalje dvije s lieve strane puta, a s desne odalje na brdu jedna. U Topolomu povíše sela jedna. Tri na Kупionicama povíše Topologa.

Sljedeće su predhistoričke gomile u Hercegovini:

Na Grabovici kod Graca dvije. Pod Obodinom kod Graca četiri

U selu je Gracu *Spremina peć na Glimču*, a to je predhistorička pećina. Duga je m. 31, a najveće široka m. 4. Ispod peći su goleme suhozidine i obrane, te je čitavo brdo opasano velikijem zidinama kao da su to šančevi. Unutra je u peći na dnu pometano kamenja s desne i lieve kao za naslon. U pećini je siaset hrbina od lonaca, luga, ugljena i kosti, te narod kaže i dan današnji, da je to bio nekakav *zbieg*. Spila se golemo sužuje prama izlazu, te su joj vrata (ulaz) samo široka m. 1,57, a visoka po prilici m. 3. Na ulazu je nametano kamenja, a ispred spile je kao *avlija*, te i tu nabacano golema kamenja kao za obranu. Kopao sam u peći na tri mjesta do m. 1 u dubinu, te sam vazda vadio pepela, ugljeva i ostataka životinja, a ovgdje mi je spomenuti zub

prvobitnoga medvjeda (ursus peleus). Ovo sam samo za pokušaj kopao s jednijem čovjekom, a valjalo bi inače u dublje se zadubsti, a da bude uspjeha. U Gracu je joštera i *Pešina jama* kod *Doobroova*, al tu predhistoričku spilu joštera nijesam ispitao, jer se u nju valja sada spuštati na užetu.

Predmeti su iz *tučane dobi* iz Bosne i Hercegovine baš obilno zastupani u narodnom zemaljskom muzeju u Zagrebu, te su navedeni u popisu od veleuč. ravn. g. S. Ljubića na str. 39—44, a to iz sljedećijeh mjesta: a) Iz mogile kod Orasja blizu Tolise napram Županju. b) Iz okolice Jajca. c) Iz Krehina Graca blizu Mostara. d) Iz raznih mjesta u Hercegovini. Od spomenutih predmeta i ja sam dostavio za ovaj muzej na ruke g. S. Ljubića *okrug od oble žice zavilijeh okrajaka*. Ovaj predmet iz *tučane dobi* opisan je na strani 44 pod 3., a iskopan je u Gracu poviše Stona, te se po njemu može suditi, da je, po svoj prilici, *Spremina peč na Glimču*, i one goleme zidine za obranu iz *tučane dobi*, jer se predmeta iz *kamane dobi* dosad nije našlo u Gracu, no bi samo onaj zub prvobitnoga medvjeda mogao spadati starijoj dobi.

Oko sela Goračića (kod Vidonja, blizu Metkovića) je s istočne strane šest predhistoričkih gomila, a takovijeh je nekoliko i sa zapadne strane.

Oko Vidonja je do petnaest predhistoričkih gomila, a neke su pregoleme. Na putu je iz Rame u Prozor (u Bosni) golema spila.

Pećina je u Lugovma s lijeve strane od ušća Rame.

Na Ploči su kod Grada Prozora (u Bosni) put Šćita tri male predhist. gomile s desne strane puta.

Povrh Gmića kod Prozora ogromna je predhistorička gomila, a tu odalje povrh doline sliede predhistorički nasipi.

Kod Nevesinja u Bišini je *Starine Novaka pećina*, a to je predhist. spila. Ovo je u Hercegovini daleko 1 sah. hoda od Nevesinja.

Dvije predhistoričke pećine u Krupoj daleko od G. Vakufa (u Bosni) 40 časa put istoka.

U Rićici daleko od Gornjega Vakufa (Uskoplje) 1 s. put sjevera predhistorička pećina, a ispred nje zid.

Uz planinu Romaniju 5 s. hoda put istoka od Sarajeva *Starine Novaka pećina*, a to je predhist. pećina. Daleko je od postaje Romanije 4 sahata put juga.

Prosledit mi je opis predhist. gomila i humaka:

Osam predhistoričkih gomila povrh Gornjega Vakufa kod sela Zvizde k sjeveru Kasabe.

Uz riekü je Dragaću put Fojnice dosta predhist. gomila (poput humaka).

Na Polju kod Sokolca u Bosni (na mjestu Kula) dosta je predhistoričkih gomila kao humaka. Take male humke prostiru se oko puta do napogled Rogatice. U Rogatici kazuju, da je nekakav c. k. častnik u tijem humkama, oko Sokolca, iskopao dosta bronzanijeh predmeta, a to častnici, *tobože, u obće zovu čeltičkijem starinama.*

Oko vrha je planine Gnjile, između Rogatice i Goražde, nekoliko predhistoričkih gomila i humaka, a jedan pregolem na vrhu brda. Takodjer je humaka na Ladjevinama kod Rogatice, a to u čuvenome starobosanskome greblju. Raskopao sam po sriedi na Ladjevinama humku, al nijesam mogao, da pogodim na greb, a u humci nijesam našao ni cigloga predmeta.

Kod sela Ustikoline blizu Foče je do pedeset predhistoričkih humaka, a takodjer, kad se izadje iz Foče, blizu ciganskoga je varoša nekoliko takijeh humaka.

Iz Foče je put Gackoga na 40 kil. selo Perović, a tu je s druge strane sela golema predhistorička gomila. Odovud se vide brda u Hercegovini, a ovo je na medji današnje Hercegovine blizu Gackoga.

Kod rieke Sutieske blizu džandarske postaje Suhe (preko rieke) do sedam je predhistoričkih gomila, a ovo je po dana hoda iz Foče kod ćuprije *Popova Mosta*. Opaža se kod Suhe put Čemernoga do sedam predhistoričkih humaka. Iz Čemernoga do Jasenice su dvije predhistoričke gomile. Oko sela Samobora (kod Gackoga) je do šest golemijeh predhistoričkih gomila, a oko sela Gareva jih sedam golemijeh. Kod Kule vojvode Bogdana Zimonića (blizu Gackoga) je do dvadeset predhistoričkih gomila. Na Gjodžinoj gomili su dvije predhistoričke gomile. Kod Brnice, a na pogled kasarne na Koritima, je do trideset predhistoričkih gomila. Pod Bielom Rudinom je predhistorička gomila. Zove se *Primetna Gomila*, a narod kaže, da je tu kamenovan *knez Pokrajac*. Knez je imao devet sinova i jednoga sinovca, al na vojsku jespremio sinovca, a ne sina. Niže kasarne na Koritima je do pedeset predhistoričkih gomila, a nekoliko jih je i oko Hodžičke crkve. Kod Meke Grude je dobar broj predhistoričkih gomila.

S Prievara, ispod starobosanskoga greblja, pa do Bileće je okolo naokolo puta velik broj predhistoričkih gomila. Nekoje su goleme, a nekoje proste humke, te je tu nabacano zemlje i sitna kamenja. Malo jih je otvarano i kod puta. Kod Bileće je Mosko, džandarska postaja, a tu oko Moskoga je do dvadeset i pet predhistoričkih gomila, te jih je pregolemijeh, a osobito je velika *Broanska gomila*.

S Moskoga do Trebinja takodjer je dosta golemijeh predhistoričkih gomila.

Kod Trebinja je predhistorička spila Herceg-grada. U toj je spili kopao g. Jaćim Boglić, liekar u Trebinju. Našao je različitijeh predmeta iz kamenite dobi, a kod njega su sljedeći:

1. Donja čest *mortara*. Od kremenja je 2. Orizontalna sekcija istoga *mortara*. 3. Komad lubanje. 4. Kost od čovjeka. Ovapnjena je. 5. Šašurka od čovjeka. Ovapnjena je. 6. Dno posude. Prom. em. 5¹/₂; vis. em. 8; debelo gotovo em. 1; a u duu gotovo em. 3. Od crvenkaste je zemlje. 7. Gornja čest posude. Od bielkaste je zemlje. 8. Gornja čest posude s kornišom. 9. Dva zuba derača od prvobitnoga medvjeda. One su hrbine od posuda sumnjive, pa se nebi usudio, da jih uvrstim u predhistoričko doba bez stroga suda kakva specialiste, jer je u Herceg-Bosni i dan današnji u povelju lončarstvo u nekijem stranama, a to sam osobito opazio u *Uškoplju*, gdje su lonci umjeseni i pečeni poput predhistoričkih. G. J. Boglić (naš prijatelj s Hvara) samo je pokušao, da kopa u Herceg-gradu, pa se nada, da bi se u dubljemu iskopalo dosta takijeh predmeta.

Kod *džumrukane* (carinarske kuće) na carini na dubrovačkoj granici velika je predhistorička gomila, a druga se prama njoj vidi na brdeljku.

Okolo Brgata je (u Dubrovačkom, na putu iz Trebinja) nekoliko predhistoričkih gomila, a osobito je jedna velika, jer pokriva čitavu glavicu brdeljka.

Ovo je samo prost popis ili bilješke o predhistoričkijem gomilama, spilama i t. d. u Herceg-Bosni, a možda i ove crte nijesu jalove za znanost, jer će pritegnuti u Herceg-Bosnu specijaliste, da temeljito proučavaju tu *neispitanu zemlju od obećanja* i s pogleda prvoga čovjeka.

U Brsečinama (u Dubrovačkomu), o Maloj Gospi 1888.

Vid Vuletić-Vukasović.